

بازگشت به خانه پس از هفتصد سال

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

نوشته کیم بکشی
 ترجمه علی آقابکشی

چند سال پیش، ضمن اطلاع قبلی "حراج سوتبی" لندن، اعلام شد که چندین نسخه خطی به فروش خواهد رسید. در بین آنها، جالب توجه تراز همه، یک نسخه خطی وجود داشت که کار هنرمند ارمنی "توروس روسلین"، و مربوط به قرن سیزدهم میلادی بود.

فقط ۶ نسخه خطی شناخته شده به امضای روسلین، در دنیا وجود دارد که یکی از آنها در این حراج به فروش می‌رسید.

قبول این قضیه که آرامنه نسخ خطی را به فروش می‌رسانند، دشوار بود، زیرا نمونه‌های متعددی که در تاریخ مشهورند، حاکی از این است که ساکنین روستاها و تمامی شهرها هر یک به قدر توانائی خویش، برای حفظ و بازپس گرفتن نسخ خطی قارت شده، به فارتگران پول پرداخت کرده‌اند. خوشنویسان قدیمی ارمنی، اسامی بانیان خیر را در پایان کتاب برای جاودان ساختن کار آنها، به عنوان يك عمل بزرگ و وطن پرستانه، ثبت می‌کردند. بخاطر نسخ خطی، مردم زندگی خود را به مخاطره افکندند، خیلی‌ها به همین منظور به قتل رسیدند و تا به امروز خونشان را می‌توان بر اوراق پوستی مشاهده نمود.

از این رو نفروختن نسخ خطی قدیمی توسط آرامنه، تعجبی ندارد. اهداء يك نسخه به ماتناداران^۱ (به معنی مخزن کتاب) مطلب دیگری است، نسخه‌ای که در آنجا به عنوان میراث مردم به دقت حفاظت شده و از هراتفاق ناگواری دور نگهداشته می‌شود. به این خاطر است که از تمام نقاط دنیا، نسخ خطی نه برای حراج، بلکه برای حفظ و نگهداری به ماتناداران ایروان فرستاده می‌شوند، و گاهی هم غیر از نسخ خطی، مجموعه‌های فوق العاده نفیس و گرانبها به این محل ارسال می‌گردند. در سال ۱۹۲۰ "انستیتوی نسخ خطی قدیمی" به منظور تاسیس يك مجموعه قدیمی، بنیان گذاشته شد که طی ۳۰ سال موجودی آن بالغ بر سه برابر گردید.

بنای جدید ماتناداران که دو دهه پیش ساخته شد، در مرکز شهر ایروان پایتخت ارمنستان قرار دارد. نمای خارجی آن شبیه يك قلعه نظامی است. راه پله عظیم و فرق در نور آفتابش به مدخل ساختمان منتهی می‌شود. در مقابل قسمت اشکال تزئینی ارمنی، مجسمه نیم تنه سنگی مسروپ مشتوتز،^۲ حکیمی که شمشیر يك سرباز را تبدیل به قلم يك روشنگر و مربی نمود، دیده می‌شود.

1. Matenadaran

2. Mesrop Mashtotz

وی در سال ۳۹۶ میلادی الفبای ارمنی را به وجود آورد. از صدها هزار نسخه خطی که با حروف مزبور کتابت شد، شاید يك دهم آنها باقی مانده باشد. جالب توجه است که بسیاری از نخستین کلماتی که به وسیله الفبای مسروپ مشتوتز نوشته شد، درباره عقل و دانش بود، و خیلی از آنها مایه اصلی اکتشافات آینده گردیدند. در ماتناداران صدها کتاب پر برگ در زمینه ریاضیات، پزشکی، نجوم، جغرافیا، جانورشناسی و گیاه شناسی وجود دارد.

موسیقی قرون وسطای ارمنی هم به قرن پنجم میلادی، و نیز به مسروپ مشتوتز که سرودهای اولیه را نوشت، بازمی گردد. بالای خطوط شمر، علامات مبهمی وجود دارد که دانش پژوهان سالیان درازی است برای حل معمای این روش نت نویسی تلاش می کنند، ولی تاکنون مجموعه عظیم موسیقی ماتناداران همچنان بی صدا مانده است.

ماتناداران شامل ۱۵۰۰۰ مجلد قدیمی است که کوچکترین آنها ۱۷ گرم و بزرگترینشان را يك نسخه خطی بزرگ پوستی به وزن ۳۰ کیلوگرم تشکیل می دهد. قدمت قدیمی ترین صفحات به قرن پنجم و نمونه تذهیب کاری آن به قرن ششم میلادی می رسد. به عبارت دیگر خیلی پیشتر از نفوذ مسیحیت به روسیه، و یا قبل از اینکه نورمن ها بر انگلستان حاکم گردند. همه این ثروت فیر قابل ارزش گذاری، یعنی کتب عالمانه و نسخ خطی خلق ارمنی، در تالارهای نمایش و مخزن زیرزمین ساختمان ماتناداران، در شرایط مناسب طبیعی نگهداری می شود. به علاوه، هزاران نسخه خطی فوق العاده گرانبها به عربی، فارسی، فرانسه، اسلاو قدیم و زبانهای دیگر موجود است. با همه تفصیل، حتی يك کتاب هم به امضای روسلیان در ماتناداران وجود نداشت.

روزی آکادمیسین لوون خاچیکیان مدیر ماتناداران و معاونش بابکن

چوکازیان منتظر پذیرائی از اسقف اعظم ارامنه، وازگن اول و مهمان خارجی او که در اچمیادزین اقامت داشت، بودند. جائیکه محل اقامت اسقف ارامنه است و در سال ۳۰۲ میلادی توسط گریگوری روشنی بخش تاسیس شد و دارای کتابخانه بزرگی از ادبیات ارمنی است. . .

زمانی که مجلس گرم شده بود، اسقف اعظم فرصت را غنیمت شمرد و اظهار داشت: "دوست ما هدیه‌ای برایمان آورده است." مهمانداران بی‌صبری خود را برای دیدن کتابهایی که مربوط به قرن هفده و هجده و بسیار جالب و ارزشمند بودند، به زحمت کنترل می‌کردند.

اسقف اعظم لبخندی حاکی از رضایت به لب آورد و ناگهان اعلام کرد: "مهمان ما تصمیم گرفته است که "تاریخ خانه" آرتزرونی را به ماتناداران اهدا کند.

هنگامی که کتاب به دست میزبانها رسید و خاصیت نسخه پوستی و سیاهی خطوط را احساس کردند، شادی و قدرشناسی آشکاری در سیمای آنها مشاهده شد. کتابی که مربوط به قرن دهم میلادی و تنها نسخه خطی موجود و شناخته شده است. مولف، اطلاعات دقیقی درباره ساختمان قصر شاهزاده در جزیره آختامار و کلیسای قدیمی باد یوار باشکوهش که با نقوش برجسته حجاری شده، به دست می‌دهد. کاری که مروارید نیای معماری شمرده می‌شود.

وقتی که زمان بدرود فرارسید، اسقف اعظم ارامنه، با لحن مخصوصی گفت: "هدیه" آرتزرونی برای شما، و روسلین هم برای خودم. . ."

میزبانان از این سخن حیرت زده شدند که این هدیه ذی‌قیمت ^{نست} نمی‌تواند به ماتناداران تعلق داشته باشد. ولی جای گله‌گذاری نبود، چون موضوع مهم، بازگشت "روسلین" به سرزمین بومی‌اش - به خاک ارمنستان - بود. اما اسقف اعظم چنین ادامه داد: "مهمان ما بزرگترین هدیه، یعنی روسلین

را به من داده، و من آنرا به ماتناداران می‌دهم؛ آنگاه او نسخه خطی را از پوشش نقره‌ای خارج کرد و با دقت روی میز گذاشت. آکادمیسین خاجیکیان، مردی که از ناراحتی قلب رنج می‌برد، و بینائی چشمان خود را بر سر مطالعه نسخ خطی از دست داده است، آشکارا به گریه افتاد. این همان کتابی بود که از طریق نامعلومی به حراج سوتبی راه یافته و قلب دنیای اهل فضل را به تپش واداشته بود: "روسلین" طبی ۷۰۰ سال موجودیت خود، در گوشه و کنار دنیا در بر می‌گشت و بیش از یکبار نیز به دست دشمنان افتاده بود. ولی سرانجام از همه مخاطرات جان سالم بدر برد.

نویسنده، در یکی از صفحات آخر، به خط خود نوشته: "توروس، معروف به روسلین."

هنگام بازکردن کتاب، صدای ضعیفی از آن بلند می‌شود. اول اوراق محافظ قرار دارند، سپس اصل نسخه خطی آغاز می‌گردد. دو مرد پیراهن وردا، هر یک در یک نیم دایره مزین، مثل اینکه در وسط یک فرش، نشسته‌اند. بین ستونهای مینیاتوری، متن سیاه و زیبائی به چشم می‌خورد که نامه‌ای است از وقایع نگار بزرگ روزگاریاستان، اوزبیوس قیصری - اسقف قیصریه فلسطین -، به سیریان^۱ دانشمند الهی و اسقف کارتاز. بعد از آنها چهار ورق دورواست که هر کدام حاوی تمثالهای پیامبران بوده، و خلاصه یک گالری به تمام معنی را تشکیل می‌دهند. هر صفحه با سبزی برگهای انار و همچنین گلها و انارهای قرمز رنگ به طرز خوبی تزئین داده شده است. علاوه بر اینها، پرنده‌های تزئینی هم وسط شاخه‌ها قرار گرفته‌اند. بر آخرین صفحه این چهار ورق مقدماتی که صفحه‌ای طلائی است، با حروف بزرگ آبی، مانند یک میناکاری ارزشمند، اشعاری کتابت شده است. آنها درباره کتاب

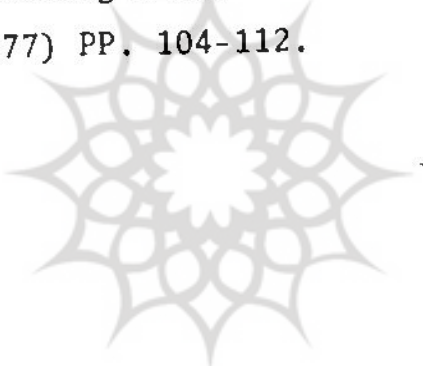
1. Eusebius of Caesarea

2. Cyprian

بشارت دهنده هستند. چیزی که یاد انسان را برای سالهای دراز آینده زنده می‌سازد. اکنون دلیل بکاررفتن طلای محو‌نشدنی در اوراق مزبور آشکار می‌شود: اینها و صفحات دیگر، سرود پیروزی هستند، کلمات مکتوسی که هدیه عقل به همراه دارند، ژرفای روح انسانی را متجلی می‌سازند و در هر عصری به انسان قدرت، نیروی اراده و خیر می‌بخشند.

مطابق مثل مشهور لاتین که می‌گوید: "هر کتاب سرنوشتی دارد، در بدر این نسخه خطی گرانبها نیز به پایان رسیده است. کتابها هم مثل انسانها، بعد از سرگردانی دراز، به خانه باز می‌گردند.

* Kim Bakshi, "Homecoming After 700 Years". *Sputnik*, No. 12
(December 1977) pp. 104-112.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی